

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

ОСОБЕНОСТИ НА ЧИСЛИТЕЛНОТО ИМЕ В ТАРАКЛИЙСКИЯ ГОВОР

Мария Паслар

Бесарабските българи в Молдова са билингви, използват два езика в речевата комуникация. Знанието на двата езика е характерно на голям контингент на говорещите. Билингвалната личност свободно преминава от един език към друг в зависимост от речевата ситуация.

Двуетичието на българите е българско-руско. Руският език доминира спрямо другите езици (родния, държавния). Функциите на родния език са намалени, той обслужва битовите нужди на населението. На руски език се преподават общообразователните дисциплини в училищата. Поради това чуждата реч на биглота се оформя правилно фонетически и стилистически, макар че и се спазва незначителен акцент. С чуждите думи и техните граматически форми се овладява не с помощта на превод, а в процеса на говоренето, т.е. в непосредственото общуване с мощта на втория език.

Сталинската теория за сливане на всички народи в една нация, с една култура и език нанесоха огромна загуба в развитието на националните малцинства.

Това постепенно изработва у националните малцинства чувство за функционална непълноценност на родния език.

Затова населението в съвършенство е овладяло руския език, а родния — на равнище битово общуване. М.Н.Губогло в своя научен труд «Развитие двуязычия в Молдавской ССР» отбелязва, че по-голямата част от етносите в Молдова, които могли да четат и пишат на руски език, са българи.

Това може да се обясни с отсъствие на специални училища с български език на обучение. Затова представителите на българския, украинския, гагаузския народ са овладели руския език в качество на втори език по-добре, отколкото езика на своята националност. Освен това, употребявайки втория език по-често, отколкото първия, той постепенно губи своите активни форми за владеене като първи език.

Но необходимо е да се отбележи, че политическите и социално-икономическите преобразования, които протичат в Молдова, позволяват на носителите на националните езици в републиката да изучават родния си език, да се употребява в сферата на публицистичния и художествения стил.

Българската реч на билингвите се характеризира с определени колебания и отклонения в различните пластове на речевата структура, предизвикани от влиянието на интерференцията на руския език. Интерференцията като явление се проявява на всяко езиково равнище: лексикално, фонетическо, граматическо и словообразователно.

В лексикалния състав в речта на бесарабските българи проникват различни руски думи и словосъчетания, имащи съответствия в българския език. А това довежда до стесненост на значението на българските лексеми. Ясно е, че подобен род отклонения в българската реч са предизвикани от функционалната ограниченост на българския език. Например в областта на битовата сфера се употребяват следните названия: часы (рус.) — часовник, сутки (рус.) — денонощие, уют (рус.) — ютия, газета (рус.) — вестник, тупли (рус.) — обувки, журнал (рус.) — списание и т.н.

Бесарабските българи ще кажат: Той облече плаща. *вм.* Той облече шлифера. Поезда тръгна. *вм.* Влакът тръгна. Купих си брюки. *вм.* Купих си панталон.

Но се наблюдава и друго явление, когато лексикалните единици от руския език се «побългаряват» структурно и граматически и това придава специфична особеност на речта на бесарабските българи (Жъ пригласим радител ти в школта; Тапучкити са нови; Ученикити жъ въступават; Турих курткътъ в шкафа).

Лексикалните единици от руския език в бесарабските диалекти се откриват във всички части на речта, но най-много са при съществителните имена и при глаголите. Например:

Съществителни имена: [падр'ушкъ] — приятелка; [сълд'ат] — войник; [хаз'айству] — стопанство; [рул'] — кормило; [шк'ола] — училище; [ш'олк] — коприна; [канф'ети] — бонбони; [нас'ос] — помпа; [тр'апкъ] — парцал; [урож'ай] — реколта; [б'анкъ] — буркан; [б'елкъ] — катерица; [газ'етъ] — вестник; [клей] — лепило; [о'вошчи] — зеленчуци; [м'елоч'] — дреболия; [з'автрак] — закуска; [бр'уки] — панталон.

Глаголи: [кл'ейа] — залепвам; [ж'аръ] — пържа; [тушъ] — задушавам; [угошч'авам] — черпя; [к'уръ] — пуша; [утвеч'авам] — отговарям; [др'азнь] — задирям.

Гореизложените руски лексеми нямат български съответствия в диалектния език. Врастналите се в българската реч руски елементи се приемат като домашни думи, като част от българския диалект. Етническите българи дори не се замислят върху състава на лексикалната им система, т.е. кои думи са изконни и кои са заети.

Тараклийският български диалект представлява езикова система, която се характеризира с особености във всички страни на езика: фонетичен облик, граматичен строеж, словообразуване, лексикален състав. Тези особености основно са резултат на руската интерференция.

Ще се спрем върху особеностите на числителните имена в тараклийския говор:

1. Употреба на руски форми при числителните.

Отбелязва се масова употреба на руски модели на някои числителни имена: сорук (рус. сорок), вм. четиридесет; вóсим' (рус. восемь), вм. осем; дев'аноста (рус. девяносто), вм. деветдесет; т шчъ (рус. тысяча), вм. хиляда, но това числително се употребява и в друга форма — ил'ада; чет риста (рус. четиристотин), вм. четиристотин; пят'сòт (рус. пятьсот), вм. петстотин; шессòт (рус. шестьсот), вм. шестстотин; симсòт (рус. семьсот), вм. седемстотин.

В речта на възрастното поколение се употребява формата четирици при назоваване на срока от смъртта на човека (четиридесет дни).

2. При числителните от 11 до 19 е характерен типът идинайси, дванайси, т.е. имат съкратена форма: тринайси, читьрнайси, питнайси, шиснайси, симнайси, восимнайси, дивитнайси.

3. Числителните от класовете десетици (20, 30, 40, 50...), стоцици (200, 300, 400...) хиляди (2000, 3000, 4000...) имат следните форми: двайси, трийси, пийсе, шийсе, симсе, восимсе, дивитсе; двеста, триста; две йл'ди, три йл'ди, четири йл'ди, вм. две хиляди, три хиляди и т.н.

Другите числителни се образуват по руския модел: четъреста, пятсот, шес'сот, восем'сот, девят'сот. По-често се използват руските форми: тъшчъ, две тъшчи, три тъшчи, четъри тъшчи.

4. Числителното бройно два, две имат форми за мъжки род: два афтобуса, за женски и среден род: две р ци, две деца. Младото поколение в речта си употребява руските форми на числителното две (два): два здания (рус. два здания), вм. две здания; два предложения (рус. два предложения), вм. две изречения; два писма (рус. два письма), вм. две писма; два събития (рус. два события), вм. две събития.

5. За приблизителен брой на предмети и лица се употребяват следващите числителни имена: две-три, пет-шес; дестина, ду двайси, окулу пийсе души, двацитина, стугина, окулу сорук, ду трийси.

При означаване на приблизително количество се използват синтактични конструкции, които са пренесени от руския език например: Пригласихми чул'акъ десит. вм. Поканихме десетина души. Канцертъ жъ съ начени часъ ф шес. (рус. Концерт начнется часов в шесть), вм. Концертът ще започне в шест часа.

6. Числителните бройни един (за м.р.) има форми идин; една (за ж.р.) — идна и ина; едно (за ср.р.) — идно и ино; едни (за мн.ч.) — идни и ини.

7. Съставните числителни имена са синтактични съединения от две или повече числителни имена, назоваващи едно число: дваиси й ино, дваиси й две, дваиси й три; двеста й восимсе и четири; сто дваиси й пет; ина ил ада двеста й пет.

В съставните числителни по-често се употребява й отколкото съюзът и.

8. Числителното бройно идин се употребява във функциите на неопределително местоимение например: Идин мъш пучукъ на врататъ. Ина жина ми гу каза.

9. В тараклийския говор се употребяват умалително — галъовни числителни: иничка, иничку, иничък, двечки, трички, четирки, петки, шески, седемки.

10. При назоваване на номерация формите на редните числителни се членуват: Тя оди в третта школа, вм. Тя учи в трето училище; Мойя брат съ учи в шест айъ клас, вм. Моят брат учи в шести клас; Фторта школа стана лицей вм. Второ училище стана лицей.

11. В местния говор в някои случаи се употребява мъжколичната форма на бройните числителни имена с наставка **-ма** (двама, трима), характерна за книжовния език.

По-често мъжколичните форми се заменят с форми, които функционират в руския език: Три ученика упаздаа на урок (рус. Трое учеников опаздали на урок), вм. Трима ученици закъсняха в час, но Тримътъ б'аа извикани, вм. Тримата бяха извикани; Да утивът и дваъмътъ в магазинъ и Съде два мъжъ дудеа на събрание вм. Само двамата мъже дойдоха на събрание; Те имали два синъ (рус. Они имели двух сыновей), вм. Те имали двама синове.

12. Числителните редни в ед.ч. имат форми за мъжки, женски и среден род, а в мн.ч. — само една обща форма за трите рода. Характерно е обаче, че в говора се употребяват само членувани форми:

първ'аа, първата, първото, първити;

фтор'аа, фторта, фторту, фторти;

трет'аа, третта, третту, третти;

читверт'аа, читвертта, читвертту, читвертти;

пет'аа, петта, петто, петти.

13. Членната морфема — **ти** е запазена при бройните числителни имена, които завършват на гласните **е** и **и**: иднити, двети, трити и членните морфемии — т'ату: читирт'ату, пит'ату, шист'ату, сидимт'ату, дивит'ату, стут'ату.

Ми дудеяа нъ гости и двети кумшийки. Му съ женини и трити деца. Той имаше четири офци и четирт ату ги заклаа.

14. За означаване на дата се употребяват предимно редни числителни, които се членуват: Ас се родих в тъшчъ девят сот семдесят третта година.

При употреба на редните числителни имена интерференцията е проникнала не само на лексикално, но и на синтактично равнище: Ас се родих второо июня (рус. Я родилась второго июня, вм. Родена съм на вто-

ри юни; В сурукуваатъ гудина закончих школтъ (рус. В сороковом году закончила школу), вм. През четиридесета година съм завършила училището.

15. Предлозите **на**, **през** не се употребяват при отбелязване на дати: Уезжаваме пятоо сентября и жъ съ върним десятоо, вм. Заминаваме на пети септември и ще се върнем на десети.

Вместо предлога **през** се употребява предгогът **в**: В январе в Молдова вали сняг, вм. През януари в Молдова вали сняг. В май месец цветът розите, вм. През месец май цъфтят розите.

16. Дробните числителни изразяват част от нещо и се образуват от бройни и редни числителни: две трети, три четвърт, вм. три четвърти. Дробните числителни имат рядка употреба. В говора се срещат и числителни, образувани с наставка - **ина**, със значение на дробни числителни: пулвина, идна деситина, вм. една десета.

Една от основните задачи на обучението в двуезична среда е свързана с целенасоченото изграждане на умения и навици за правилна родна реч (българска). Този процес е особено труден за осъществяване при ученици, живеещи в двуезична среда. Необходима е всекидневна работа за преодоляване на диалектни навици, за използване на елементи, характерни за книжовна реч.

За преодоляване на трудностите представяме система от учебни похвати, използвани в учебния процес с ученици — билингви:

1. Упражнения за анализ на грешките. Специално внимание изискават грешките, допускани в резултат на междуезиковата интерференция.

2. Упражнения за прилагане на знанията в собствената устна и писмена реч. Създаване на собствени текстове от различни стилове и жанрове като се включват и числителни имена.

3. Създаване на речевни ситуации. Използване на комуникативно — речевия принцип — в часовете по роден език присъстват диалози, дискусии, спорове, диспути.

4. Упражнения, които целят отстраняването на грешки, допускани в речта на учениците, т.е. провежда се предупредителна работа.

5. Съпоставяне на българския книжовен език и тараклийския диалект на фонетично, морфологично и синтактично равнище, т.е. спазва се принципът на сравнение.

6. Словообразователен анализ. Чрез частите на думите учениците вникват в нейното значение и усвояват правоговора и правописа **й**.

7. Упражнения за образуване на числителни имена и техните граматически форми.

8. Упражнения за редактиране. Самокорекцията подтиква учениците самостоятелно да откриват грешките и да ги поправят.

9. Решаване на тестови задачи като средство за мотивиране на учениците и оптимизиране на учебния процес.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бояджиев Т., Куцаров И., Пенчев Й. Съвременен български език, София, 1999.
2. Неделчев, Н. Бесарабските българи в Тараклия, В.Търново, 1998.
3. Губогло М.Н. Развитие двуязычия в Молдавской ССР, Кишинев, 1982.